

Inhoud

Femke Halsema

Agenda voor progressieve politiek

Emile Roemer

Halsema geeft een slecht signaal aan de kiezers

Job Cohen

De PvdA is een brede volkspartij en moet dat blijven

Martin Sommer

Job neemt de verkeerde bus!

Marcel van Dam

Femke ontwikkelt hubrissyndroom

Thomas van der Dunk

De PvdA moet terug naar haar eigen linkse wortels - en dat zijn sociaal-democratische

Ruud Koole

Het onderling uitwisselen van kiezers tussen linkse partijen brengt een linkse meerderheid geen stap dichterbij.

Rens van Tilburg

Samen dingen D66 en GroenLinks mee naar electoraal goud. De combinatie biedt bovendien kans op een progressieve meerderheid.

Paul Lucardie en Gerrit Voerman

GroenLinks: door naar de volgende fusie?

Wilco Dekker en Ben van Raaij

Elite heeft geen antwoord op opkomst populisme

Peter Giesen

Veel parallellen PVV en fascisme'

Agenda voor progressieve politiek

Toespraak Femke Halsema bij boekpresentatie *Van de straat naar de staat*, GroenLinks 1990 - 2010, 22 november 2010

Het is geruststellend en een troost dat, terwijl je zelf ouder wordt, de partij waaraan je verbonden bent, ook enigszins met je meegroeit (hoewel het bij mij toch echt harder lijkt te gaan).

Nu bij 'ons' 20e levensjaar ligt er een prachtig historisch boek, waarvoor ik de auteurs graag bedank. Het beschrijft onze geschiedenis van ups en downs, van rumoer en hartstocht en laat de gestage ontwikkeling zien van een fusiebeweging tot een coherente, moderne politieke partij.

Ik vind dat ook een partij om trots op te zijn. Zoals gebruikelijk in een historisch boek is er veel aandacht voor de grote en kleine gebeurtenissen, en voor de incidenten die tot intern en politiek rumoer leidden. Wat minder – en dat is dan ook mijn enige kanttekening – komt de ontwikkeling van het politieke denken tot zijn recht.

Ik weet dat toen ik in 1997 de keuze maakte voor GroenLinks, dat vooral was omdat de partij een proeftuin was van nieuwe politieke ideeën en opvattingen. De kwaliteitsoppositie onder mijn voorganger Paul Rosenmoller betekenden serieuze doorrekeningen van linkse voorstellen, volwaardige groene belastingplannen en initiatiefwetten.

Kenmerkend daarbij is dat GroenLinks zich altijd minder heeft laten leiden door electoraal opportunisme dan door de maatschappelijke en economische omgeving die om verandering van onze opvattingen vroeg. Toen wij in de jaren negentig met gezonde tegenzin de NAVO aanvaardden was dat vanwege het wegvallen van de koude oorlog en de gruwelijkheid van de oorlog in Voormalig Joegoslavië. Datzelfde geldt voor de bijstelling van onze sociale opvattingen in 2004: toen vond geleidelijk – en eerst met horten en stoten – ingang in Groenlinks dat de verzorgingsstaat steeds meer outsiders kent wier recht op werk en emancipatie ook door linkse partijen onvoldoende werd verdedigd.

Waar ik – kortom - trots op ben als ik die twintig jaar overzie, is dat GroenLinks er nooit voor heeft teruggedeinsd bij de linkse en progressieve voorhoedes te horen, ook als dat intern pijn deed. Veranderingen in opvatting kwamen altijd voort uit mededogen en emotie, uit een groot gevoel van rechtvaardigheid, en dat tekende ook dikwijls – zeg ik met understatement – de levendige politieke discussies.

Bij het 20-jarig bestaan is de prangende vraag, en hoe nu verder? Aan het slot van het boek wordt door Paul Lucardie en Gerrit Voerman in vier scenario's de toekomst van GroenLinks geschetst: van kleiner worden, via consolidatie op het huidige zeteltal tot zelfstandige groei of fusie met andere linkse en progressieve partijen.

Hoewel wij natuurlijk vanzelfsprekend verder groeien, zijn het reële scenario's, waarvoor een partij als de onze niet wegloopt. Deze tijd van rechts-populistisch revanchisme en rechtse machtspolitiek dwingt ons ook om kritisch na te denken over de toekomst van de progressieve beweging waarvan GroenLinks deel uit maakt.

Politiek draait uiteindelijk om macht. Als de afgelopen formatie ons een ding heeft geleerd is het wel dat rechtse partijen meer machtsbelust zijn en ook beter hun zin weten te krijgen.

Het CDA verloor de verkiezingen dramatisch, maar Maxime Verhagen passeerde de informateur, de Koningin, de mastodonten, zijn partij, ... en greep de macht. Omwille van de regeringsmacht heeft Mark Rutte het veranderingsgezinde deel van zijn programma bij het grof vuil gezet en zich overgeleverd aan de ruziemakers van de PVV.

Het meest opvallend is wel de 'sfeer van afrekening' die daarbij heerst. Rutte c.s. doen het voorkomen alsof - na jaren gekneveld te zijn geweest door de 'Linkse kerk' - eindelijk rechts Nederland iets heeft om zich de vingers bij af te likken. Wie voorbij de succesvolle spin kijkt van rechtse en conservatieve politici, moet vaststellen dat rechts revanchisme merkwaardig is, want er is geen kabinet geweest zonder het CDA of de VVD, of beiden.

Er is in Nederland slechts één periode geweest waar progressieve partijen de politieke agenda bepaalden. Dat was begin jaren zeventig toen PvdA, D66 en de PPR samenwerkten. Keerpunt 72 was het stembusakkoord waarmee een programma voor de spreiding van kennis, macht en inkomen werd gepresenteerd. De progressieve partijen haalden geen meerderheid, maar wonnen voldoende om met progressieve Christen-Democraten van de KVP en ARP in 1973 het Kabinet Den Uyl te vormen.

Wat leert ons die periode vooral?

Dat voor progressieve partijen samenwerking tot effectieve macht kan leiden, die het uitvoeren van een politiek programma mogelijk maakt. Anders dan de Lucardie en Voerman ben ik minder geïnteresseerd in de gevolgen van samenwerking voor de vorm van GroenLinks, als wel - hoe door samenwerking met anderen de progressieve macht groter kan worden dan het zetelantal van de afzonderlijke delen. Er zijn namelijk dringende economische, maatschappelijke en politieke redenen voor effectieve progressieve samenwerking en het vestigen van progressieve macht. Ik som ze op.

Agenda voor de toekomst

1. Internationale lotsverbondenheid

In reactie op globalisering en de internationale financiële crisis is er de al te menselijke neiging om dijken op te werpen tegen de grote invloed die het buitenland heeft op onze welvaart en ons welzijn. Nationale identiteit wordt geplaatst tegenover Europa, mensenrechtenverdragen worden in toenemende mate beoordeeld als lastige vliegen op de schouder van het nationale veiligheids- en migratiebeleid.

Internationalisering van welvaart en welzijn is een onomkeerbare ontwikkeling. Voor een nog altijd rijk land als Nederland is en blijft er de internationale verplichting om de desastreuze effecten van onze levensstijl – die zich openbaren in een wereldwijde voedsel- en klimaatcrisis – te helpen keren. Bovendien bestaat er geen tegenstelling tussen het belang in de derde wereld om gezond en veilig te mogen leven en ons belang om onze welvaart ook duurzaam te bewaken. Grote internationale tegenstellingen en onrechtvaardige handelsbarrières zien wij in onze samenleving terug, bijvoorbeeld in de komst van grote groepen migranten die op zoek zijn naar een beter lot. Onze open economie, die drijft op de export van producten en de import van schaarse grondstoffen, kan zich geen naar binnen gekeerde, nationalistische mentaliteit permitteren.

Een agenda voor progressieve politiek begint met dan ook met de erkenning van noodzakelijke en effectieve internationale samenwerking, en de moedige verdediging daarvan. Dat betekent bijv. herziening van de ontwikkelingssamenwerking, niet om deze om binnenlandse redenen weg te kunnen bezuinigen, maar deze langzamerhand overbodig te maken door handhaving van de mensenrechten en rechtvaardige, internationale economische en klimaatpolitiek.

2. De vergrijzing verzilveren

In de binnenlandse economische en sociale politiek is er een dubbele uitdaging. Door de economische crisis worden er banen vernietigd. Jongeren met een lage opleiding, flexwerkers en ouderen die te duur zijn geworden, worden nu weggereorganiseerd. Voor hen moet er nu werk worden geschapen.

Tegelijkertijd weten we dat er over 10 jaar enorme krapte op de arbeidsmarkt ontstaat. Als we nu geen maatregelen treffen om mensen langer te laten werken, om te zorgen dat er meer vrouwen gaan werken, dan komen we alleen al in de zorg 500.000 mensen tekort. Of we moeten straks onze grenzen wagenwijd openzetten voor arbeidsmigratie.

De verzorgingsstaat is verouderd. Teveel mensen worden in een uitkering gevangen gehouden. Minder mensen hebben een vaste baan voor het leven, diegenen die nog wel deze voordelige positie hebben zijn ook nog eens het beste beschermd in de sociale regelingen. De verzorgingsstaat beschermt vooral het arbeidsverleden van mensen, en geeft hen veel te weinig toekomst. Een kortere en betere WW moet mensen snel perspectief op werk bieden, ook doordat werkgevers meer dan nu verleid en gedwongen worden om mensen in dienst te nemen. Scholing, omscholing en bijscholing zijn nodig om mensen werkzekerheid te bieden, ook na afloop van de WW. Daarbij hoort ook modern ontslagrecht, waarbij werkgevers gestimuleerd worden te investeren in de herplaatsing van mensen, in plaats van in peperdure ontslagvergoedingen.

In een economische agenda voor progressieve samenwerking staan de welvaart en het welzijn van de komende generaties centraal: zij mogen niet worden opgezaagd met de schulden van de huidige. Hervormingen van de sociale zekerheid en de arbeidsmarkt stimuleren werkgelegenheid. Aanpakken van de hypotheekrenteaftrek geeft ook toekomstige starters op de woningmarkt weer een kans. Investeren in onderwijs vergroten de kansen van onze jongeren.

3. Politiek vertrouwen

Een van de grootste problemen van moderne politici is dat zij niet vertrouwd worden in de problemen die zij schetsen en de oplossingen die zij aandragen. Het antwoord van rechts op diepgewortelde onvrede, en het wegvallen van het geloof in lotsverbetering, is een neerwaartse spiraal van het voeden van angst voor criminaliteit en migratie, door deze te vergroten en daarna met symbolische incidentenpolitiek te bestrijden.

Rechts-populistische politici beschouwen de overheid als een 'veiligheidsmachine' waarbij geen maatregel – tanks en jaren durende wijkverboden – gek genoeg zijn om de illusie van veiligheid te vergroten zonder zich er rekenschap van te geven dat gevoelens van onveiligheid juist worden aangewakkerd.

Progressieve politici moeten repressieve incidentenpolitiek niet willen kopiëren, maar mensen sterker en mondiger maken. Natuurlijk horen daar praktische maatregelen bij zoals het vergroten van de pakkansen en het versterken van de inburgering van migranten.

Maar belangrijker nog, is de erkenning dat de overheid niet alles kan. Cultuur en religie zijn niet maakbaar, criminaliteit hoort – nadat je het zo effectief mogelijk hebt bestreden - bij een moderne dichtbevolkte samenleving.

De crisis in de politiek is namelijk een crisis in de verhouding tussen politiek en burger. Politici schroeven verwachtingen van wat ze kunnen leveren op – ze bedrijven illusiepolitiek

– en burgers worden bij het uitblijven van resultaten ontevredener. Dat is een neerwaartse spiraal die tot wantrouwen leidt. Progressieve politiek moet eerlijk zijn over wat de overheid wel en niet kan.

De overheid moet zich richten op haar kerntaken. Publieke diensten worden niet aan de markt overgedragen, maar de overheid gaat ook niet ieder probleem in de samenleving te lijf met nieuwe regels en wetten. De overheid is inmiddels een doolhof van ondoordringbare lagen, semi-publieke en verzelfstandigde organen en organisaties geworden. Een drastische herformulering van verantwoordelijkheden en taken moet leiden tot een herkenbare overheid. Zodat de overheid bondgenoot kan zijn voor mensen en bedrijven die zelf hun toekomst maken. Door hen ruimte en kansen te bieden, in plaats van hen dwars te zitten en te frustreren.

Bij eerlijke verwachtingen hoort ook het toekennen van zeggenschap en de mogelijkheid voor Nederlanders om vaker hun stem te laten horen. Het ideaal van democratisering uit Keerpunt 72 is nooit uitgevoerd, maar zeker nu actueel: meer zeggenschap in de buurt, op school, in het ziekenhuis en op het werk. Maar ook op nationaal niveau door niet bang te zijn om mensen belangrijke besluiten in referenda voor te leggen.

Macht door samenwerking

Ziehier de eerste ruwe contouren voor een progressieve agenda: internationalistisch, toekomstgericht, veranderingsgezind, anti-bureaucratisch en democratisch.

De vraag is evenwel, hoe wij deze samen met andere partijen kunnen verfijnen, uitvoeren en ervoor kunnen zorgen dat deze effectief leidt tot macht? En wie maken eigenlijk deel uit van progressieve samenwerking? Hoe ziet deze eruit?

Al jarenlang concurreren linkse en progressieve partijen, vooral met elkaar op een minderheid van zetels. De SP maakt er bijvoorbeeld geen geheim van dat zij groter wil worden dan de PvdA, ook al leidt dit niet tot een grotere machtspositie van de twee partijen samen.

In een land dat al decennia een rechtse meerderheid kent krijgt dergelijke onderlinge concurrentie iets tragisch. De opgave voor linkse en progressieve partijen is om samen het aantal zetels te vermeerderen door ook gematigde VVD'ers en CDA'ers, en zwevende en nieuwe jonge kiezers te verleiden.

Wie het speelveld links van het midden overziet (en daartoe reken ik SP, PvdA, GroenLinks en D66), kan ruwweg twee hoofdstromingen onderscheiden.

Er is een sociaal-conservatieve stroming waar de SP de meest duidelijke drager van is. Hoewel de SP deelt in de idealen van gelijkberechtiging en emancipatie met andere linkse of progressieve partijen, beoordeelt zij veel moderne ontwikkelingen als negatief. Europa levert een gevaar op, net als globalisering, verandering van de verzorgingsstaat is altijd verslechtering.

Tegenover deze sociaal-conservatieve stroming staan de sociaal-progressieven van GroenLinks en D66. Hoewel er tussen deze twee partijen verschillen zijn in de mate waarin men wil ingrijpen in de sociale en economische verhoudingen (en waarbij GroenLinks onmiskenbaar 'socialer' en 'groener' is) delen zij een opgewekt geloof in verandering en in de verworvenheden van de moderne samenleving. Individualisering betekent bevrijding, Europese samenwerking maakt onze welvaart sterker, verandering van de verzorgingsstaat kan mensen nieuw elan geven.

Nu vraagt u zich af, waar bevindt de PvdA zich dan? De scheiding tussen deze twee - sociaal-progressieve en sociaal-conservatieve - stromingen loopt loodrecht door de PvdA heen. Hervormingsgezindheid en behoudzucht zijn in even sterke mate aanwezig en bepalen ook de inhoudelijke stilte in de PvdA. Van oudsher kent de PvdA twee zielen in de borst (bijvoorbeeld de tegenstelling tussen biefstuksocialisme en cultuursocialisme), maar vooral de laatste jaren – sinds Kok de ideologische veren afschudde – lijkt dit de PvdA te verlammen en niet te leiden tot een sterke inhoudelijke koers .

Ik denk dat het voor linkse en progressieve partijen noodzakelijk is om samen te werken om daadwerkelijk toegang te krijgen tot de macht en een stempel te drukken op de Nederlandse politieke verhoudingen. Hoe breder deze samenwerking is, hoe effectiever deze zal blijken te zijn. Gezien de overeenkomsten ligt – wat mij betreft en volgend uit de agenda die ik net schetste - samenwerking tussen PvdA, GroenLinks en D66 het meeste voor de hand.

Dat betekent wel dat de PvdA een keuze zal moeten durven maken: kiest zij voor het sociale conservatisme van de SP waardoor zij vooral D66 wegduwt, of kiest zij voor de progressieve krachten van GroenLinks en D66. Durft zij met andere woorden, het kunstje van Keerpunt '72 nog eens te herhalen? Mij zou dat een lief ding waard zijn.

Bij deze oproep wil ik het nu laten.

Het geeft u stof tot nadenken, u zult het wel of niet met me eens zijn. Maar voor nadenken en debat is GroenLinks nog nooit bang geweest.

Emile Roemer

Halsema geeft een slecht signaal aan de kiezers

In plaats van de handen ineem te slaan moet links zich, volgens Femke Halsema, opsplitsen in twee stromingen: een links-progressieve en links-conservatieve stroming. Dat is een slecht signaal naar alle kiezers die niet blij zijn dat rechts regeert, en die willen dat links zich organiseert om effectief oppositie te voeren - en om zicht te geven op een wisseling van de wacht als dit kabinet onderuit gaat. Links moet zoeken naar wat ons bindt in plaats van scheidt. Dat zijn we aan onze kiezers en ons land verplicht.

Natuurlijk zijn er verschillen tussen onze partijen. Die zou ik persoonlijk echter niet onder de kopjes progressief en conservatief willen laten vallen. In tegenstelling tot wat Femke Halsema meent, wil de SP heel veel hervormen: de bancaire sector, de woningmarkt, het onderwijs, de zorg en ons duurzaamheidsbeleid. Allemaal onderwerpen waarop ik denk dat ons land veel beter kan. Maar tegelijkertijd is de SP geen hervormer om het hervormen. In dat opzicht houden we vast aan wat de apostel Paulus al schreef: onderzoekt alle dingen en behoudt het goede. Dat lijkt me een waarheid waar we nog steeds mee uit de voeten kunnen. Als Halsema dat conservatief wil noemen, mag ze van mij haar gang gaan. Ik versta er in ieder geval iets anders onder.

Dat de SP niet de eerste keus is van GroenLinks merkte ik de afgelopen maanden al. Tijdens de formatie zat GroenLinks samen met de VVD, PvdA en D66 aan tafel. Dat is toen niets geworden. De VVD ging liever met de PVV in zee en zodoende zitten alle linkse partijen nu gezamenlijk in de oppositie. Voor Femke Halsema en haar partij een tegenvaller, zo stel ik me voor. Mijn partij kent haar lot helaas maar al te goed. In 2006 wonnen wij de verkiezingen, maar verloren wij de formatie omdat PvdA en CDA ons er liever niet bij hadden en met de ChristenUnie in zee gingen. Daar kun je goed van balen, maar minstens zo belangrijk is het om daarna de draad weer op te pakken en lessen te trekken. Wij hebben geleerd dat links pas mee kan regeren als wij onze interne discussies bijleggen en samen optrekken. Aan GroenLinks nu ook de keuze of ze links wil samenbinden of verdelen. Ik zet sinds mijn aantreden in op samenbinden en blijf dat doen.

Zeker als het gaat om de bezuinigingen waar het kabinet mee voor de dag komt, zouden alle oppositiepartijen er baat bij hebben om te kijken waar we samen kunnen optreden. Kunst, cultuur en ontwikkelingssamenwerking: het zijn thema's waar we elkaar probleemloos moeten kunnen vinden. Ook de toekomst van het onderwijs zien wij anders voor ons dan de huidige regering, die hier flink op bezuinigt. En als het gaat om alternatieven voor de woningmarkt laten onze partijen in de Eerste Kamer ons zien hoe het kan, door de regering te vragen om het heilige huisje van de onbeperkte hypotheekrenteaftrek eens goed te inspecteren. Zulke gemeenschappelijke successen smaken wat mij betreft naar meer.

Dat geldt ook voor de bezuinigingen op de WSW en de Wajong. De SP, de PvdA en de vakbeweging hebben hier elkaar al gevonden. Wij demonstreren vandaag samen tegen de plannen van de regering, die deze groep kwetsbare mensen in de armoede zullen brengen. Laat deze actie de opmaat zijn voor een nog bredere sociale coalitie. En wat mij betreft sluiten ook D66 en de ChristenUnie zich daar bij aan, als zij daarvoor voelen. Laten we eens verder kijken hoe we de komende tijd samen kunnen optrekken. Daar profiteert de burger - en niet alleen de linkse kiezer - meer van dan van een verdeeld links.
(Dit artikel stond op zaterdag 27 november 2010 in De Volkskrant)

Job Cohen

De PvdA is een brede volkspartij en moet dat blijven

GroenLinks bestaat 20 jaar, en ik feliciteer Femke Halsema van harte met dit jubileum. GroenLinks, ontstaan uit een samensmelting van partijen van communisten, pacifisten en radicale christenen, is een eenheid geworden en een factor van belang in de politiek. Voor de PvdA is GroenLinks een uitstekende samenwerkingspartner, zoals ik van nabij heb ervaren in het Amsterdamse college van B&W, en zoals er veel meer voorbeelden zijn. In de Tweede Kamer werken wij goed samen, ook tijdens de pogingen tot het formeren van een PaarsPlus-kabinet.

Meest rechtse kabinet

Ons land wordt nu geregeerd door de meest rechtse coalitie ooit, van VVD, PVV en CDA, en heel veel mensen zijn daar diep ongelukkig mee. Dit kabinet is niet goed voor het land; juist in een periode van economische crisis, van bedreiging van natuur en milieu, en van onvrede over het bestuur, zou er een regering moeten zitten die verbindt in plaats van uitsluit. Daarom willen wij samenwerken, zodat we gezamenlijk zichtbaar kunnen maken dat het anders kan, dat er alternatieven zijn waar niet alleen, in het onsmakelijke beeld van onze premier, 'rechts zich de vingers bij aflikt'. Daarom praat ik met mijn collega's van GroenLinks, D66 en de SP.

We vinden elkaar op allerlei punten. In het benadrukken van het belang van werk, ook voor mensen die het soms lastig hebben door een beperking, ook voor mensen die moeten integreren in de samenleving. We vinden elkaar in protesten tegen de manier waarop het kabinet mensen in de WSW of de Wajong de tol laat betalen van de crisis. Vandaag is er een grote manifestatie waar Emile Roemer, Agnes Jongerius en ik zullen spreken, en ik hoop onze vrienden van GroenLinks en D66 er ook te zien.

We vinden elkaar op het punt van de woningmarkt: de regering wil huurders meer laten betalen, maar laat eigenaars van de allerduurste huizen met forse hypotheekrenteaf trek ongemoeid. We vinden elkaar op duurzaamheid en natuurbescherming, in steun aan de armsten in de wereld. We vinden elkaar in het benadrukken van een veilige, goedverzorgde buurt voor iedereen, in medische zorg voor alle mensen ongeacht hun inkomen, in de eis om meer geld voor onderwijs en innovatie.

Wind in de zeilen

Ik zoek op deze punten de samenwerking met iedereen in de Kamer, en in de samenleving. Niet alleen in het verzet tegen het kabinet, ook bij het ontwikkelen van alternatieven. Daar moet ons gesprek over gaan. Ik zeg dat omdat we niet in discussies moeten verzanden over instituties, over wie er met wie wandelt of koffie drinkt. Rechts heeft de wind in de zeilen, dus moeten wij vaart maken.

Daarom heb ik niet zoveel met het plakken van etiketten. In het AD las ik dat Femke Halsema haar partij positioneert 'tussen PvdA en D66'. Dat is opvallend, want tot nu toe hadden veel GroenLinks-kiezers het gevoel dat ze met hun stem links van de PvdA uitkwamen. Maar mijn punt is: wat heeft het voor zin in discussie te gaan over wie er links of rechts van wie staat? Dat is ook mijn antwoord op Femke's vraag: 'Kiest de PvdA de SP of GroenLinks en D66?'

Ten eerste kan ik me allerlei kwesties herinneren waarin GroenLinks en SP het met elkaar eens waren en niet met D66. Wat heeft het voor zin te zeggen dat de SP conservatief is, GroenLinks en D66 progressief, en de PvdA een beetje van allebei? De PvdA wil óók dat er voor alle inkomensgroepen betaalbare woningen zijn, wil óók mensen aan het werk helpen, wil óók dat jongeren sociale bescherming opbouwen en ouderen meer kans op werk hebben. Laten we geen energie besteden aan het plakken van etiketten op elkaars voorhoofd.

Brede volkspartij

Inderdaad, de PvdA is een brede volkspartij. Het is altijd onze opdracht geweest dwars door de samenleving heen de idealen en belangen van individuen, hoog én laag opgeleid, bijeen te brengen. Ik heb dat in de 45 jaar dat ik lid van de PvdA ben, juist altijd zo waardevol gevonden, en ik ben daar ongelooflijk trots op.

Femke wil dat ik kies. Dat doe ik elke dag. Ik kies tegen dit afbraakbeleid. Ik kies voor al die mensen die werk willen, ik kies voor leraren en politieagenten die twee jaar op de nullijn komen, ik kies voor diegenen die buiten hun schuld de rekening van de crisis gepresenteerd krijgen.

Laten wij samenwerken in de oppositie met enthousiaste erkenning van de waarde van de verschillen: laat D66 een andere groep mensen aanspreken dan de SP, laten we vooral over onze schaduw heen springen en elkaar versterken.

Volkskrant 27-11-2010

Job neemt de verkeerde bus!

Links-liberalen zoals Halsema zie ik niet veel in de PvdA.

Beweging op links! Cohen (PvdA) vertrekt vandaag per dubbeldekker in het kielzog van Roemer (SP) naar Den Bosch om samen de armoede te bestrijden. Halsema (GroenLinks) gaat niet mee, roept wel op tot progressieve samenwerking, en verdeelt in één vileine beweging de PvdA tussen de SP en haarzelf. Die sociaal-democratische spagaat is al oud, de PvdA was altijd een coalitie van biefstuksocialisten en internationalisten, van intellectuele verheffers en vakbonders.

Van die oude stromingen is weinig over, eigenlijk zijn de pleitbezorgers van de allerarmsten & allerkwetsbaarsten à la Spekman veruit dominant. Links-liberalen zoals Halsema zie ik niet veel in de PvdA.

Druk

Waar staat Cohen? De druk om te kiezen neemt toe, vooral omdat de PvdA zich veel minder kan veroorloven dan vroeger. Niet langer kan de partij op links de lakens uitdelen, ze is één keus uit een handvol geworden. Dan is een scherp profiel noodzakelijker dan voorheen. Cohen kan er niet mee uit de voeten. Hij is nu eenmaal meer bestuurder dan politicus en wil alle opties open houden.

Deuk

Tony Blair raadt die houding in zijn memoires *A Journey* hartelijk af. Een politiek leider moet heldere antwoorden geven. Liefst in oneliners. Een simpel antwoord geven, is niet hetzelfde als een oppervlakkige analyse, schrijft Blair. Juist niet, het betekent dat de politieke dilemma's goed zijn doorgeakkerd en verwerkt. Met geaarzel gaat de PvdA geen deuk in een pakje boter slaan. Maar als men zich nu aan de zijde van de SP voegt, lukt dat net zo min.

In het laatste nummer van het blad S&D pleit ook de oude hoogleraar André Köbben voor progressieve samenwerking. Zonder SP. Hij wijst erop dat de samenleving niet langer een driehoek is met aan de top een kleine groep welgestelden, en daaronder een brede basis van slechtbedeelden. Tegenwoordig is sprake van een bescheiden onderlaag, en daarboven een enorme middenklasse.

Solidariteit

Köbben bepleit solidariteit met die onderlaag, 'maar (men) moet toch vooral opkomen voor de belangen van al die huishoudens met middeninkomens'. Iets minder omfloerst: de PvdA moet ophouden met de obsessie voor de onderste 5 procent. Op de keper beschouwd, betekent Halsema's pleidooi voor links-liberalisme hetzelfde voor GroenLinks, al zal ze liever haar hoed opeten dan dat erkennen.

Laten we eens naar de middenklasse kijken. In Amerika is net een volkstelling gedaan. Daaruit blijkt dat de middenklasse er de afgelopen tien jaar door de bank genomen 7 procent op achteruit is gegaan. In sommige staten belooft de verslechtering 20 procent, en in slechts vijf staten ging men erop vóóruit. Dat zijn spectaculaire cijfers, die een hoop Tea Party-boosheid verklaren – wie bekommert zich eigenlijk om ons?

Merkwaardig

Over de Nederlandse middenklasse is merkwaardig weinig bekend. Daarop wees Wouter Bos in een lezing die hij onlangs in Groningen hield. Hij herinnerde aan partijgenoot Thijs Wöltgens die kort voor zijn dood in 2008 waarschuwde voor het afglijden van de middenklasse, die hij ook zag als barometer voor het chagrijn in de samenleving.

Wöltgens kwam met alarmerende cijfers over de toestand in Duitsland, maar zulke cijfers zijn er voor Nederland niet. Tekenend, aldus Bos, voor het gebrek aan politieke belangstelling voor de middenklasse. 'Soms lijkt politiek alleen maar te gaan over de allerrijksten en de allerkwetsbaarsten, maar zo laten we de grootste groep in onze samenleving wel heel makkelijk liggen.'

Veelzeggend is dat de term armoedeval bestaat voor de uitkeringsgerechtigden die weinig animo hebben om aan het werk te gaan omdat ze er financieel niets mee opschieten. Maar het ontbreekt aan een term voor het omgekeerde perspectief: de lagere middenklassers die zelf sappelen, terwijl ze om zich heen zien hoe mensen die niet werken beter af zijn.

'Men heeft het gevoel klem te zitten tussen een graaiende bovenklasse en een profiterende onderklasse', schrijft Bos.

Graaien

Over dat graaien zijn we genoegzaam geïnformeerd. In hoeverre de onderklasse profiteert staat te bezien, ofschoon het laatste onderzoek Maten voor gemeenten 2010 van het SCP er inderdaad op wijst dat de laagste (uitkerings)inkomens 'verreweg het meeste voordeel' hebben van gemeentelijke voorzieningen, en de hoogste inkomens het minst. (Saillant: exclusief cultuur!) Dat is met de actie van vandaag geen welkome vaststelling, maar kan met zoveel politieke liefhebbers van de allerarmsten en allerkwetsbaarsten ook geen verrassing zijn.

De Partij van de Arbeid staat voor de keuze. Luisteren naar André Köbben of mee met de SP. Cohen maakt zich vandaag samen met SP-leider Roemer zorgen over de WSW'ers en de Wajong. Dat is mooi, maar hij neemt wel de verkeerde bus.

Volkskrant 27-11-2010

Femke ontwikkelt hubrissyndroom

De vanzelfsprekendheid dat haar visie op een progressieve politiek de enig juiste is klinkt praktisch in iedere zin door.

Iedereen kent ze wel: succesvolle mensen, meestal goed gebekt en met een zeker charisma, die zo'n vertrouwen hebben gekregen in eigen oordeel dat ze dat van anderen niet meer nodig hebben. Omdat ze, verblind door hun succes, denken dat ze onkwetsbaar zijn, worden ze bovendien steeds roekelozer. Denk aan mensen als Cees van der Hoeven bij Ahold en de bankier Dick Scheringa.

Overmoed

Het komt vaker voor bij politieke leiders met veel macht. De Britse medicus/politicus David Owen schreef er een boek over onder de titel *The Hubris Syndrome*. Hij noemt het een bipolaire persoonlijkheidsstoring. Dat lijkt me overdreven. Van sommige mensen zijn de benen niet sterk genoeg om de weelde te kunnen dragen. De gevoeligheid voor het hubrissyndroom (overmoed) neemt toe met politieke macht, hoewel niet bij iedereen in gelijke mate. De Gaulle en Churchill leden er wel aan, Adenauer en Attlee niet. Bush jr. wel, Bush sr. niet. Vooral Owens diagnose van het syndroom bij Tony Blair is treffend. Iedereen die de memoires van de narcist Blair heeft gelezen zal het herkennen.

Bij ons is de macht van politici nooit erg groot. In ons politieke systeem doen politici die eraan lijden, vooral hun partij schade. Schade aan het land blijft beperkt vanwege de versplintering van macht in coalitiekabinetten. Toch is ook bij ons het syndroom herkenbaar. Wilders lijdt eraan, Bos leed er een beetje aan, Cohen niet. Bij Femke Halsema is het in ontwikkeling. Voor het eerst kwam de associatie van Halsema met hubris bij me op toen zij in de laatste campagne flirtte met de door anderen geopperde gedachte dat ze minister-president zou kunnen worden. Minieme kennis van Nederlandse politiek leert dat de kans dat een uil een valk wordt veel groter is.

Enig juiste

Sindsdien herken ik bij elk optreden van Femke nieuwe verschijnselen van het syndroom. Nu ook weer in de toespraak die ze hield bij het twintigjarig bestaan van GroenLinks. De vanzelfsprekendheid dat haar visie op een progressieve politiek de enig juiste is klinkt praktisch in iedere zin door. De eis van Halsema (10 zetels) aan Cohen (30 zetels) dat hij moet kiezen tussen de conservatieve SP en het progressieve GroenLinks om met die jubilerende partij te mogen samenwerken, is typisch voor iemand die maar niet kan begrijpen dat anderen niet kunnen begrijpen dat zij het bij het rechte eind heeft. Het eigenmachtig positioneren van Groen Links rechts van de PvdA spoort ook goed met het hubris-syndroom. Ik schat ook in dat de kring van vertrouwelingen rond Femke in de loop van de tijd kleiner is geworden en minder kritisch. Zoals dat ook bij Wouter Bos het geval was.

Schragen

Als je analyseert welke inhoudelijke standpunten haar visie op progressieve politiek schragen kom je niet ver. Iemand die het niet met haar eens is, is conservatief; iemand die haar standpunt deelt, is progressief. Neem haar standpunt over globalisering en Europa. Die kunnen rekenen op haar erkenning en moedige verdediging. Onze economie drijft immers op export van onze producten en import van grondstoffen?

Nadelen

Het is waar, we moeten ons aanpassen aan internationalisering. Bijvoorbeeld door de laagopgeleiden die daar de grootste nadelen van ondervinden, extra te beschermen. Europa wordt bestuurd als een markt en Brussel gedraagt zich als vijand van de verzorgingsstaat. Zo eist Brussel dat de sociale volkshuisvesting, in een eeuw opgebouwd en een voorbeeld voor de wereld, wordt afgebroken. Voorzitter Agnes Jongerius van de FNV schreef vorige week een brandbrief aan het kabinet om te waarschuwen dat de strengere regels die Brussel wil afdwingen ter bescherming van de euro, directe gevolgen zullen hebben voor de onderhandelingsvrijheid van sociale partners, de vaststelling van lonen, ontslagbescherming en hervorming van de arbeidsmarkt.

Halsema zal dat ongetwijfeld afdoen als conservatief geneuzel. Zij wil immers de WW en het ontslagrecht ook aanpakken, zogenaamd om banen te scheppen voor jongeren met een lage opleiding, flexwerkers en ouderen. Maar waarom niet beginnen met het scheppen van die banen? Waarom het vooropstellen van de belangen van de zwakken conservatief is en het over hun rug moderniseren progressief, legt Femke niet uit. Internationalisering is een autonome ontwikkeling. Om zwakkeren daartegen te beschermen, hebben we een sterke nationale overheid nodig, niet de trampoline overheid van Rutte en Halsema die 'bondgenoot is voor mensen en bedrijven die zelf hun toekomst maken'. Die maken immers zelf hun toekomst!

Volkskrant 2-12-2010

De PvdA moet terug naar haar eigen linkse wortels - en dat zijn sociaal-democratische

Terwijl het meest rechtse kabinet ooit aan de sociale afbraak van Nederland begonnen is, en de maatschappelijke onrust toeneemt, daalt de grootste oppositiepartij gestaag in de peilingen: de PvdA weet in de ogen van de kiezer geen overtuigend antwoord te vinden.

Verloedering

Zij valt op door onzichtbaarheid. Terwijl er toch reden genoeg is om voortdurend zichtbaar in de aanval te zijn. Neem de oogst van de afgelopen week: de drieduizend agenten extra die met veel bombarie zijn aangekondigd, maar een koekje van eigen deeg blijken. De staking bij de Post om behoud van goede arbeidsvoorwaarden.

De morele verloedering bij InHolland als gevolg van het door rechts gepropageerde bedrijfsmatige denken, zodat een megalomane ladenlichter als Jos Elbers er ongestraft met tonnen vandoor kan gaan - terwijl er tegelijk wel jacht gemaakt wordt op studenten die misschien honderd euro per maand teveel toucheren. Hoe is het trouwens mogelijk dat zo'n Elbers nog voorzitter is van de D66-afdeling Rotterdam, in plaats van allang als sociale outcast te zijn verstoten?

Extra

Over morele verloedering gesproken: waarom zweeg, anders dan de SP, de PvdA over het feit dat Ben Knapen staatssecretaris kon worden, nadat hij aan de bijna-ongegang van nagenoeg de hele vaderlandse pers door wanbeheer anderhalfmiljoen had overgehouden? Welke geloofwaardigheid heeft het huidige kabinet als het vervolgens van mensen die maar een fractie daarvan verdienen, verlangt dat zij omwille van de barre tijden de buikriem aanhalen - bijvoorbeeld de postbode, die van VVD-Kamerlid Ton Elias geen recht op een fatsoenlijk arbeidscontract heeft omdat zijn postzegel anders een dubbeltje extra kost? Het is deze scheefgroei tussen bovenkant en onderkant van de samenleving, waarover de PvdA het te weinig luid en duidelijk durft te hebben, die ervoor zorgt dat zij zich van haar natuurlijke achterban heeft vervreemd.

Oppositie

Niet alleen hier dient de PvdA eindelijk het voortouw bij een harde aanval op het nieuwe regeringbeleid te nemen. Dat geldt ook voor de nieuwe intolerantie vanwege Ruttes totale afhankelijkheid van de PVV. Ook hier laat de PvdA de oppositiecollegae voorgaan. Zo zetten bij de debatten in de Lucassen-affaire GroenLinks en D66 de toon. Terwijl extreem-rechts vooral PvdA-allochtonen - Albayrak, Aboutaleb, Arib - demoniseert, is het hun verdediging door Halsema die de televisie haalt.

Toen Wilders draaide, had achter de interruptiemicrofoon voortdurend Cohen moeten staan. Dat geldt ook voor het hekelen van het totaal afwezige morele leiderschap van Rutte, die op de meest essentiële momenten vlucht voor het feit dat hij zich nu voor zijn politieke overleven van gewelddadig stemvee van de PVV afhankelijk heeft gemaakt.

Kortom: de PvdA moet nu eindelijk oppositie gaan voeren, en haar gouvernementele reflexen onderdrukken. Niet meedenken, maar tegendenken! Niet bang zijn even niet door

rechts aardig te worden gevonden - je moet niet eens door Verhagen en De Telegraaf aardig willen worden gevonden - en niet voortdurend denken: straks moet ik misschien weer met ze samen-werken, dus ik pas mij alvast aan.

Traditionele mores

Dat betekent ook: niet schromen de Eerste Kamer politieker te maken. Frank de Grave jammerde op 10 november dat dat tegen de traditionele mores ingaat, maar daarvan hebben Rutte en Verhagen zich bij hun sjoemelige formatie ook niet veel aangetrokken. Waar beide heren niet schromen om met de meerderheid-plus-één er van alles door te drukken, moet de PvdA ook niet bang zijn de wapens te gebruiken die haar ter beschikking staan. En reken maar dat in het omgekeerde geval - een linkse meerderheid in de Tweede Kamer, een rechtse in de Eerste Kamer - CDA en VVD de permanente obstructie niet zouden schuwen. De PvdA moet nu allereerst kiezers terugwinnen, geen compromissen sluiten. Dat betekent: de moed hebben met een alternatief verhaal komen dat aan de morele verloedering van de graaicultuur een einde maakt, als antwoord op de privatiseringspuihopen die de neoliberale geestdrijverij heeft aangericht. Aan zo'n alternatief ontleent de PvdA haar bestaansrecht. Natuurlijk wordt zo'n alternatief dan eerst als irreëel door rechts weggehoond, en zal ook het bedrijfsleven niet bij alles staan te juichen. Maar dat mag voor de PvdA geen criterium zijn. Niet dat zij per se voortdurend met VNO-NCW ruzie moet hebben, maar een zekere spanning is voor sociaal-democraten noodzakelijk. En als direct verlengstuk van het bedrijfsleven is indertijd de VVD al opgericht.

Liberale koers

Dat brengt ons tot de kern. "De PvdA heeft zich bij deze formatie uit de markt geprijsd doordat ze haar links liberale koers verlegde en zich steeds meer profileerde als ouderwetse hoeder van de verzorgingsstaat. Zodoende raakte een liberaal hervormingskabinet steeds verder uit beeld", aldus Albert Steltenpool vorige week maandag in de krant.

Daarmee slaat hij deels de spijker op de kop - maar op een exact tegenovergestelde manier dan hij bedoelt. De PvdA heeft de grote fout gemaakt sinds Paars een liberale Derde-Weg-koers te bewandelen. Daar moet zij vanaf. Het is niet de taak van sociaal-democraten om een liberaal hervormingskabinet mogelijk te maken. Als linksliberale partijen hebben we bovendien al D66 en GroenLinks - een derde in dezelfde electorale niche wordt dan wel erg dubbelop.

De PvdA moet terug naar haar eigen linkse wortels - en dat zijn sociaal-democratische: naar een cruciale sturende rol voor de staat in de economie om herhaling van de kredietcatastrofe te voorkomen, en minimale bestaanszekerheid niet alleen voor Jos Elbers en Ben Knapen, maar ook voor de postbode en de vuilnisman. Ook al vindt Albert Steltenpool dat ouderwets.

Volkskrant 22-11-2010

Ruud Koole (26-11-2010, *Opinie Volkskrant*)

Het onderling uitwisselen van kiezers tussen linkse partijen brengt een linkse meerderheid geen stap dichterbij.

Femke Halsema pleitte deze week voor effectieve progressieve samenwerking en riep de PvdA op een keuze te maken te maken tussen het 'sociaal conservatisme van de SP' en de 'progressieve krachten van GroenLinks en D66'. Twee weken eerder al was er het bericht dat de partijtoppen van PvdA en GroenLinks over mogelijke politieke samenwerking spreken, die volgens partijvoorzitter Lilianne Ploumen 'zeker niet vrijblijvend' zijn.

In het laatste nummer *Socialisme & Democratie*, het blad van het wetenschappelijk bureau van de PvdA, wil (oud)hoogleraar parlementaire geschiedenis en voormalig fractievoorzitter voor de PvdA in de Eerste Kamer Joop van den Berg de door Halsema gewenste keuze niet maken, maar hij breekt wel een lans voor 'kartelvorming' en het zo mogelijk 'één front' maken van de PvdA met zowel D66 en GroenLinks als met de SP aan de vooravond van de zo belangrijke Statenverkiezingen van maart volgend jaar.

Uitgestoken hand

Niettemin herhaalde premier Rutte recentelijk op het VVD-congres dat hij een hand uitstak naar de oppositie in de Tweede Kamer. Dat verhoudt zich slecht met frontvorming. Zowel bij de progressieve kartelvorming als bij de uitgestoken hand van Rutte kunnen de nodige vraagtekens worden gezet.

Eerst Rutte. Over het karakter van zijn kabinet is al veel gezegd. Voor Nederland weliswaar ongebruikelijk, lijkt zijn gedoogkabinet te passen in een internationale trend naar zogeheten contract parlementarisme, waarbij een kabinet bestaande uit ministers van partijen die samen geen meerderheid in het parlement hebben een contract sluiten met een partij die buiten het kabinet blijft om zo toch op cruciale dossiers over een meerderheid te kunnen beschikken. Het Nederlandse gedoogakkoord is zo'n contract.

Waar in steeds meer landen de grotere klassieke politieke partijen hun kiezersaanhang zien krimpen, is een dergelijke ontwikkeling op het eerste gezicht ook te begrijpen. Om een meerderheidskabinet te vormen zijn er dan meer partijen nodig dan men gewend was en nemen de interne coördinatiekosten toe. Anderzijds is een minderheidskabinet dat al direct bij aantreden kan worden weggestemd en bij elk wetsvoorstel maar moet zien een parlementaire meerderheid te halen, geen recept voor 'daadkracht'. Contract parlementarisme is dan een oplossing.

Gedoogakkoord

Maar het Nederlandse gedoogakkoord is een wel heel bijzonder contract. Dat gaat veel verder dan de afspraak dat een oppositiepartij een motie van wantrouwen niet aan een meerderheid zal helpen in ruil voor concessies op een of enkele beleidsthema's. Omdat in

het gedoogakkoord ook afspraken zijn gemaakt over het algemene financiële kader met voorgenomen bezuinigingen van 18 miljard euro, strekt dat akkoord zich in feite uit over vrijwel het gehele kabinetsbeleid, zeker in tijden van een financieel-economische crisis. De Tweede Kamerfracties van PVV, CDA en VVD zijn hieraan gebonden. En via wekelijks overleg van de kabinetsleiding met de PVV-voorman wordt de vinger aan de pols gehouden. Daarom is het ook gerechtvaardigd te spreken van een meerderheidscoalitie.

Maar waarom dan toch die uitgestoken hand van Rutte naar de oppositie? De eerste reactie hierop tijdens het debat over de regeringsverklaring was 'Ja, hij moet wel!'. Maar is dat ook zo? Deze reactie gaat uit van de gedachte dat het huidige kabinet een minderheidscoalitie is, naarstig op zoek naar meerderheden in de Tweede Kamer. Omdat dat feitelijk niet zo is, komt de 'uitgestoken hand' van Rutte in een ander daglicht te staan. Natuurlijk, Rutte zou graag willen dat zoveel mogelijk oppositiepartijen kabinetsvoorstellen steunen. Maar zolang de drie fracties van PVV, CDA en VVD gedisciplineerd optreden, heeft hij de oppositie eigenlijk niet nodig. En voor het geval een enkel Kamerlid dissident gedrag vertoont, is er altijd de SGP waarop een beroep kan worden gedaan.

Correctie

Rutte's uitgestoken hand moet veel eerder begrepen worden als een correctie van zijn ongelukkige uitspraak dat rechts Nederland 'zijn vingers aflikt' bij het regeerakkoord. Voor een iemand die graag premier van alle Nederlanders wil zijn en zeker van dat derde deel van de CDA-achterban dat zich tegen een gedoogcoalitie met de PVV uitsprak, was bijstelling van dat beeld noodzakelijk. Bovendien is er één kwestie waarvoor het gebruikelijk is dat ook de steun wordt gezocht van een belangrijk deel van de oppositie: een mogelijke uitzending van troepen naar het buitenland, ook al is dat in de vorm van een politietrainingsmissie in Afghanistan.

Voor het overige heeft Rutte de komende jaren in de Tweede Kamer genoeg aan zijn meerderheidscoalitie van PVV, CDA en VVD. Voor de oppositiepartijen zal er waarschijnlijk heel weinig te halen zijn, temeer omdat de wil van de drie partijen om met elkaar en vooral zonder links aan de slag te gaan heel groot is.

Fata morgana

De vraag is echter of progressieve frontvorming in deze situatie het meest voor de hand ligt. Zeker als die ingevuld zou worden als een streven naar een 'linkse meerderheid' is het niet veel meer dan het najagen van een fata morgana. De politicoloog Jacques Thomassen heeft in zijn afscheidsrede dit najaar nog eens duidelijk laten zien dat, ondanks alle kiezerswisselingen van de recente periode, de verhouding tussen 'linkse' en 'niet-linkse' partijen in Nederland behoorlijk stabiel is in het nadeel van de eerste (ook wanneer D66 daartoe zou worden gerekend). Het onderling uitwisselen van kiezers tussen linkse partijen brengt een linkse meerderheid geen stap dichterbij.

Electoraal gat

Zijn er met de teloorgang van het CDA dan geen kiezers in het midden te winnen? D66 lijkt daarop te koersen en ook binnen GroenLinks en de PvdA worden dergelijke geluiden gehoord. Maar deze strategie gaat er van uit dat het electorale gat dat het CDA laat vallen, zich in het midden bevindt. Dat is niet het geval. CDA-kiezers bevinden zich grotendeels op de rechterkant van het politieke spectrum. De achteruitgang van het CDA kwam vooral ten goede aan de VVD en de PVV. Slechts een klein gedeelte van de potentiële CDA-verlaters zou wellicht kunnen worden verleid om op progressieve partijen te stemmen. Maar linkse frontvorming helpt daar niet bij: een electorale loopbrug maakt het makkelijker de oversteek van CDA naar links te maken dan een gesloten bastion.

Een ander vaak genoemd argument voor progressieve blokvorming is gelegen in het gewoonterecht dat de grootste partij na de verkiezingen het initiatief mag nemen bij de kabinetsformatie. De PvdA heeft in de Tweede Kamer slechts één zetel minder dan de VVD. Een fusie van bijvoorbeeld GroenLinks en de PvdA zou groter zijn geweest dan de VVD en dus zou het initiatief bij die linkse combinatie zijn komen te liggen. Dat is waar, maar zou het uiteindelijk tot een ander resultaat hebben geleid?

Onterecht

De PvdA heeft - en niet zonder reden - herhaaldelijk gezegd dat het verwijt dat zij aan de wieg heeft gestaan van de gedoogcoalitie met Wilders omdat zij tegen een combinatie van CDA, VVD en PvdA was, onterecht is. CDA en VVD wilden kostte wat kost over rechts, aldus de PvdA. Maar dan had het dus ook niet geholpen wanneer GroenLinks en PvdA tot de grootste partij waren gefuseerd, want zonder CDA of VVD was geen meerderheidskabinet te vormen.

Een links minderheidskabinet dan? Theoretisch niet uitgesloten, maar ook in de toekomst zeer onwaarschijnlijk. D66 en SP in één kabinet, is voor beide een brug te ver. Ook in de 'Roemer-variant' was die samenwerking niet voorzien. Voor een links minderheidskabinet dat niet alle progressieve partijen omvat wordt het wel heel moeilijk om parlementaire meerderheden te halen. En anders dan bij een rechts minderheidskabinet is er wel altijd een meerderheid aan de 'andere kant' die het kabinet bij een eerste optreden gelijk naar huis zou kunnen sturen.

Dezelfde aarzelingen gelden het streven naar linkse blokvorming tegenover Rutte's gedoogkabinet. Een institutioneel vormgegeven samenwerkingsverband van de vier progressieve partijen gaat er niet komen. Zelfs het 'broodje progressief', het maandelijks overleg van de directeurs van de wetenschappelijke bureaus van die vier partijen, zal daar niets aan veranderen. Vooral D66 wil voorkomen dat door dit overleg het beeld ontstaat dat

zij innig met de drie andere partijen verbonden is. Dat zou de gewenste positie van D66 in het politieke midden in gevaar brengen.

Te nauwe band

Ook GroenLinks loopt niet warm voor een te nauwe band met de SP. Halsema's aanduiding van de SP als 'sociaal-conservatief' spreekt wat dat betreft boekdelen. Te innige institutioneel-organisatorische samenwerking zou momenteel veel energie opslokken die beter kan worden besteed aan het voeren van overtuigende oppositie en zou bovendien zeer waarschijnlijk leiden tot onvrede bij delen van de deelnemende partijen, waardoor afsplitsingen niet moeten worden uitgesloten. Per saldo is dan van een progressieve concentratie weinig merkbaar.

Maar wat kan de progressieve oppositie dan wel? Ten eerste is elke oppositiepartij aan haar kiezers verplicht om op basis van het eigen verkiezingsprogramma met alternatieven te komen voor het kabinetsbeleid. Ook al zal Rutte's zogenaamd 'uitgestoken hand' die alternatieven niet zomaar oppakken, oppositiepartijen informeren daarmee het publiek dat de aannames en concrete voorstellen van het kabinet niet de enige opties zijn. Dat bezuinigingen je niet overkomen als het weer. Dat andere keuzes mogelijk zijn. De progressieve partijen zouden er voor kunnen kiezen om niet elkaar vliegen af te vangen, maar de pijlen vooral te richten op het kabinetsbeleid.

Concrete kwesties

Waar mogelijk zou - ten tweede - geprobeerd kunnen worden bij concrete kwesties samen te werken, bijvoorbeeld bij het formuleren van sociaal verantwoorde hervormingsvoorstellen of van standpunten over de internationale rechtsorde (inclusief militaire interventies). Als grootste oppositiepartij kan de PvdA daarbij als makelaar fungeren tussen GroenLinks en D66 enerzijds en de SP anderzijds. De PvdA kan het zich zowel electoraal als inhoudelijk niet veroorloven structureel voor een van beide kanten te kiezen. En links als geheel zou er niets mee opschieten.

De progressieve samenwerking aan het begin van de jaren zeventig van de vorige eeuw, waar Halsema verlangend naar terugkijkt, is niet direct het inspirerende voorbeeld. Het vergrootte de progressieve macht veel minder dan zij wil doen geloven. Het kabinet-DenUyl kwam er – zelfs in de heel andere atmosfeer van destijds - eerder door de verdeeldheid van rechts dan door het linkse stembusakkoord van 1972. Van een progressieve volkspartij, waar toen naar werd gestreefd, is het nooit gekomen.

Roofscenario

Maar moet de PvdA, door niet in te gaan op het keuzevoorstel van Halsema, niet bang zijn voor het 'roofscenario'? Daarmee wordt een combinatie van GroenLinks met D66 bedoeld, die voor veel PvdA-kiezers aantrekkelijk zou zijn. Ook deze binnen GroenLinks levende gedachte levert uiteindelijk weinig op. Zelf wanneer 40% van de PvdA-kiezers bij de

verkiezingen in juni op die combinatie zou hebben gestemd, zou deze nauwelijks groter zijn geworden dan de VVD. Zeer waarschijnlijk zouden sommige gematigd rechtse kiezers die nu op D66 hebben gestemd, die overstap dan niet hebben gemaakt. En de rechtse partijen wilden sowieso over rechts.

Vanuit het eigen verhaal bruggen proberen te slaan voor een progressief alternatief is dan ook voor de sociaal-democraten de meest logische optie; soms lukt dat met de SP, soms met beide andere partijen, soms met alle drie, en een enkele keer wellicht met nog andere partijen erbij. Op dit moment streven naar een links front of het opgaan in een innige samenwerking met alleen GroenLinks maakt een dergelijke makelaarsfunctie voor de PvdA onmogelijk.

Onwenselijk

Gezamenlijk zouden de progressieve partijen ook moeten blijven uitdragen dat de gekozen gedoogconstructie met de PVV principieel onwenselijk is. Zeer grote invloed van de PVV op het kabinetsbeleid, zonder dat die partij via eigen bewindspersonen ter verantwoording kan worden geroepen, schuurt langs de controlefunctie van het parlement. Belangrijker nog is het feit dat CDA en VVD door de samenwerking met de PVV ideeën aan een platform helpen en salonfähig maken die door progressieve partijen alleen maar als abject en illiberal kunnen worden beschouwd.

Progressieve partijen zijn gehouden om die ideeën voortdurend te bestrijden. Dat is iets heel anders dan het negeren van de 'anderhalf miljoen kiezers' op de PVV, zoals rechtse partijen graag als verwijt hanteren. Over het negeren van de SP-kiezers, na de grote winst van die partij in 2006, werd door CDA, VVD en PVV destijds helemaal niet geklaagd. En waarom zouden de kiezers van de PVV niet 'genegeerd' mogen worden en het nog grotere aantal kiezers dat in juni op de PvdA stemde wel? Oppositie hoort bij democratie. Het is aan progressieve partijen, zeker wanneer zij volkspartijen willen zijn, om de PVV-kiezers te laten zien dat hun zorgen serieus worden genomen zonder dat dit leidt tot omarming van abjecte ideeën van de PVV-leider.

Verketteren

De principiële afwijzing van de gedoogcoalitie met de PVV moet evenwel niet leiden tot het verketteren van CDA en VVD. Voor een zo progressief mogelijk coalitie in de toekomst is zeer waarschijnlijk samenwerking met één van deze partijen noodzakelijk. Wederzijdse haatbeelden of elkaar uitsluitende kartels helpen dan niet.

Ten derde zouden progressieve partijen bij verkiezingen een lijstcombinatie kunnen aangaan om te voorkomen om te voorkomen dat restzetels naar partijen ter rechterzijde gaan, al moet men daar geen wonderen van verwachten. Bij de laatste Tweede Kamerverkiezingen hadden PvdA en GroenLinks hun lijsten verbonden, maar dat had geen

effect op het uiteindelijke aantal zetels voor beide partijen. Bij de komende Eerste Kamerverkiezingen zijn lijstencombinaties niet meer mogelijk, zo is vorige week besloten.

Is dat alles wat progressieve oppositiepartijen kunnen doen, vraagt de lezer zich wellicht af. Jazeker, maar dit is niets niks. Een overtuigend eigen verhaal neerzetten en op basis daarvan ad hoc-samenwerking zoeken met andere progressieve krachten binnen en buiten de politiek is voor elke progressieve partij in het huidige politieke klimaat is al zeer de moeite waard, hoe lastig ook. Als progressieve partijen daarin slagen, staan zij niet met lege handen wanneer het gedoogkabinet van Rutte door intern gedoe in één van de deelnemende partijen zijn meerderheid in de Tweede Kamer zou verliezen of niet in staat is die meerderheid volgend voorjaar in de Eerste Kamer binnen te halen. De premier zal dan beide handen moeten uitsteken naar de oppositie. Misschien toch een beetje 'linkse lente'.

Rens van Tilburg

Samen dingen D66 en GroenLinks mee naar electoraal goud. De combinatie biedt bovendien kans op een progressieve meerderheid.

Met de verkiezingen en formatie achter de rug, zijn de politieke kaarten voorlopig weer geschud en gedeeld. De oppositiepartijen beraden zich op hun positie. Serieuze handreikingen vanuit de regering zullen dun gezaaid zijn.

Links blok

GroenLinks en PvdA spreken over 'vergaande politieke samenwerking'. Ook D66 en SP zijn uitgenodigd. Het doel van de samenwerking is nog bescheiden, om te beginnen iets als een gezamenlijke manifestatie tegen de cultuurbezuinigingen.

Daar mag het niet bij blijven. Electorale betekenis heeft pas zoiets als 'Keerpunt '72', het gemeenschappelijk programma waarmee PvdA, D66 en GroenLinks-voorloper PPR destijds de verkiezingen ingingen. Ze werden er (tezamen) de grootste partij mee met als resultaat het kabinet Den Uyl.

D66 zal zich nu niet snel aansluiten bij een oppositioneel blok. Maar zal daar na de verkiezingen, net als ChristenUnie, alsnog goed een regering mee kunnen vormen. Voor GroenLinks is een 'package-deal' met de PvdA aantrekkelijk. GroenLinkers die vanwege 'strategische' overwegingen nu vaak PvdA stemmen kunnen eindelijk de stem het hart laten volgen.

Risico

Maar kiezen voor een links blok is, ook voor GroenLinks, niet zonder risico's. GroenLinks zal programmatisch flink moeten inleveren. Al zullen PvdA en SP moeten oppassen D66 niet te zeer van zich te vervreemden.

Maar het mengen van politieke kleuren blijft een hachelijke zaak. Het gevaar van een kruising tussen een genie als Einstein en een langbenig fotomodel is toch dat je uiteindelijk zit opgescheept met een klein kaal mannetje met het IQ van een fotomodel.

Zullen de kosmopolitische Halsema-fans niet gillend wegrennen van de spruitjeslucht van de SP? En andersom, zullen SP'ers massaal overstappen naar de PVV om maar niet de 'groene-multiculti-gekke' van Halsema over zich af te roepen?

Zelfs een 'onafhankelijk' D66 kan lijden onder het linkse geweld, vanwege de verwachting dat een stem op Pechtold een stem op de SP zal blijken. Het linkse blok stut dan enkel de

huidige rechtse meerderheid. Keerpunt '72 werd op zijn beurt bij de eerstvolgende verkiezingen gekeerd door het VVD-CDA kabinet van Agt I. Zestien jaar onafgebroken CDA-premiers in het torentje volgden.

Alternatief

Gelukkig is er voor GroenLinks een alternatief. Dat kent enkele duidelijke voordelen, zoals meer bewegingsvrijheid bij het sluiten van coalities, bijvoorbeeld iets Paars. Of dat GroenLinks dichter bij het eigen verhaal kan blijven.

Punt is wel dat voor dit alternatief een verdergaande samenwerking nodig is, namelijk een fusie van GroenLinks en D66. Op zich geen probleem. De verschillen binnen de partijen zijn waarschijnlijk groter dan die tussen de partijen. Bij de poging tot Paars-plus probeerden Pechtold en Halsema eendrachtig de verschillen tussen VVD en PvdA te overbruggen. Maar het opgeven van zelfstandigheid is nooit leuk.

Voor D66 en GroenLinks geldt echter dat zij zelfstandig nooit zullen doorbreken. Bij de laatste verkiezingen klopte alles: ervaren en populaire lijsttrekkers, rust in de partij, smetteloze campagnes. Toch speelden ze geen rol van betekenis in de politieke *horse race* die nu eenmaal tussen slechts twee paarden kan gaan. Tandenkarsend moesten ze toezien hoe Rutte en Cohen er een tweestrijd van maakten, nek-aan-nek eindigend.

Progressieve meerderheid

Dat geluid van knarsende tanden zal de volgende keer weer te horen zijn. Tenzij D66 en GroenLinks deze unieke kans grijpen en de krachten bundelen. Het politieke midden ligt er namelijk zeldzaam verlaten bij, nu VVD en CDA de rechterhand aflikken en de PvdA de ideologische veren oppoetst.

De electorale basis van D66 en GroenLinks is zeker zo groot als die van de PvdA. Maurice de Hond peilt de PvdA, nu er geen verkiezingen in zicht zijn, op 17 zetels. GroenLinks en D66 tellen op tot 27 zetels. De bonuszetels van de strategische stemmers zullen dit politieke zwaartepunt wel weten te vinden.

Meerderheid

Met een sociaal-liberale combinatie behoort zelfs een meerderheid voor progressief Nederland tot de mogelijkheden. De combinatie is namelijk ook aantrekkelijk voor teleurgestelde VVD- en CDA-stemmers. Kiezers die nu zien hoe Wilders hun stem gebruikt voor zijn boodschap. Deze rechtse spijtoptanten hoeven zich dan niet over hun weerzin tegen de PvdA heen te zetten. Anders dan de PvdA hoeft de sociaal-liberale combinatie zich ook weinig aan te trekken van de SP. Het zou daarmee zomaar de grootste partij van het land kunnen worden: Premier Pechtold en fractievoorzitter Halsema.

Gezien deze historische kans is het opmerkelijk dat GroenLinks met enkel de PvdA om tafel

zit. Of heeft Halsema van de formatie geleerd dat de eerste ronde vooral bedoeld is om af te kaarten wat het toch niet gaat worden, om vervolgens met ferme wil tot stand te brengen wat tot voor kort ondenkbaar leek?

GroenLinks: door naar de volgende fusie?

fusie op links lijkt onwaarschijnlijk. Maar GroenLinks is wel bij zo'n fusie gebaat. Op eigen kracht wordt de partij niet groter dan 20 zetels.

Zou het toeval zijn? Kort voordat GroenLinks haar twintigste verjaardag viert, gaat ze besprekingen aan met de PvdA over vergaande samenwerking. Een fusie staat nog niet op de agenda, maar samenwerkingsprocessen hebben hun eigen dynamiek.

De ontstaansgeschiedenis van GroenLinks laat dat duidelijk zien. In het voorjaar van 1989 kwamen nogal moeizaam besprekingen op gang tussen communisten, pacifistisch-socialisten en radicalen over een gezamenlijke lijst voor de Kamerverkiezingen. Vooral voor de CPN leek dat een goede manier om terug te keren in de Kamer waar zij sinds 1986 niet meer vertegenwoordigd was. Om soortgelijke redenen sloot ook de Evangelische Volkspartij zich later aan. Van fusie wilden de CPN en EVP, maar ook delen van de PPR en PSP toen niets weten – maar ruim een jaar later, 24 november 1990, was het toch zo ver.

Het is niet erg waarschijnlijk dat een fusie tussen GroenLinks en de PvdA net zo snel en soepel zal verlopen. Het is niettemin een interessante optie voor GroenLinks, die zorgvuldig afgewogen zal worden tegen de alternatieven.

Het eerste alternatief is dat GroenLinks op eigen kracht doorgroeit naar een middelgrote partij van vijftien tot twintig zetels. Dat kan door kiezers te winnen van de concurrenten – PvdA en SP, in mindere mate D66 – en jonge, nieuwe kiezers te mobiliseren. Zusterpartijen in Franstalig België, Duitsland, Finland, Luxemburg en Oostenrijk zijn ook zo groot.

In deze landen is de concurrentie echter zwakker, aangezien een links-liberale partij als D66 ontbreekt. Bovendien slagen in die landen de sociaal-democratische partijen er minder goed in om kiezers aan zich te binden buiten de traditionele arbeidersaanhang.

Voor Nederland lijkt dit scenario van 'doorgroeien' weinig waarschijnlijk – maar niet geheel onmogelijk. D66 dreigde al enkele keren in haar bestaan leeg te lopen. Of, en in hoeverre GroenLinks daarvan zou profiteren, hangt natuurlijk ook af van haar eigen opstelling en van de politieke omstandigheden. Ze maakt meer kans wanneer kwesties rond natuur, klimaat en milieu hoog op de publieke agenda staan, want in de ogen van veel kiezers is GroenLinks toch vooral een milieupartij.

Het tweede alternatief is dat de PvdA zich herstelt en kiezers terugwint van GroenLinks, D66 en SP zodat ze opnieuw de grootste partij wordt. Strategische kiezers keren dan de kleinere partijen de rug toe. GroenLinks blijft dan tussen vijf en tien zetels schommelen. De geschiedenis herhaalt zich wel vaker. Wouter Bos trok de PvdA uit een diep dal omhoog na de nederlaag van 2002, Job Cohen of zijn opvolger kan dat misschien ook. Vooral wanneer het economisch herstel tegenvalt en sociaal-economische kwesties de boventoon voeren, lijken de kansen voor de sociaal-democraten gunstiger dan die voor een milieupartij.

Een fusie is niet ondenkbaar, want partijfusies komen in Nederland regelmatig voor: zowel PvdA als CDA, ChristenUnie en GroenLinks ontstonden uit een fusie. De kansen op een

fusie nemen toe als de betrokken partijen electoraal achteruitgaan, als ze ideologisch verwant zijn, als ze op lokaal en/of internationaal gebied al samenwerken en als ze een vergelijkbare sociale en culturele achtergrond hebben.

Aan deze voorwaarden voor een samengaan van GroenLinks met D66 en de PvdA wordt nog lang niet voldaan. Van een gezamenlijke, gelijktijdige electorale neergang is niet echt sprake – van groei overigens ook niet. De ideologische en programmatische verschillen zijn iets kleiner geworden, maar allerminst verdwenen – met name op sociaal-economisch gebied.

De drie partijen werken in sommige gemeenten wel samen, maar dat is eerder uitzondering dan regel. In het Europees Parlement behoren ze zelfs tot drie verschillende fracties en partijfederaties. D66 en GroenLinks trekken wel vergelijkbare groepen hoog opgeleide, onkerkelijke kiezers in verstedelijkte gebieden, maar de PvdA moet het ook van laag opgeleide kiezers in oude stadswijken hebben.

Vooralsnog lijkt de kans op een fusie tussen de drie progressieve partijen dus niet erg groot, maar deze omstandigheden kunnen veranderen.

Als GroenLinks zich programmatisch verder naar het politieke midden beweegt, komt zij dichterbij D66. Onder haar leden bestaat nu al vrij veel sympathie voor zowel D66 als PvdA. Wanneer de sociaal-democratie zelfstandig niet meer de grootste partij kan worden en dus ook niet meer een minister-president kan leveren, neemt wellicht haar fusiebereidheid toe. Vooral de opkomst van nationalistische en populistische bewegingen als de Lijst Pim Fortuyn en de PVV van Geert Wilders kan de stabiliteit in de politieke verhoudingen doorbreken. Zij trekken immers kiezers van rechts en van links. Daardoor konden alle linkse partijen tezamen in 2002 niet eens een derde van de Kamerzetels veroveren, terwijl ze doorgaans rond de 65 zetels in de wacht slepen.

Voorlopig is het meest waarschijnlijk dat GroenLinks met de andere linkse partijen blijft concurreren om dezelfde kiezers, waarbij ze soms zetels van de anderen afsnoept en die dan later weer moet inleveren.

Enige verdere groei lijkt niet onmogelijk – gezien de voorbeelden in andere landen – maar op eigen kracht zal GroenLinks waarschijnlijk nooit een echt grote partij van meer dan twintig zetels worden. Alleen een fusie met PvdA en/of D66 zou haar in het centrum van de macht kunnen brengen.

Op korte termijn is een fusie niet erg waarschijnlijk, maar wanneer links verder in het defensief raakt, is het op iets langere termijn (10 à 20 jaar) goed mogelijk dat GroenLinks doorgaat naar de volgende fusie.

Elite heeft geen antwoord op opkomst populisme

De elite van Nederland vindt de opkomst van het populisme en de toegenomen invloed van Geert Wilders een groot probleem, maar moet een antwoord schuldig blijven. Ruim de helft van de bestuurlijke top heeft er geen vertrouwen in dat de bestuurlijke elite een krachtig alternatief kan bieden voor de boodschap van populistische partijen.

Dat blijkt uit een enquête van TNS Nipo in opdracht van de Volkskrant onder vierhonderd invloedrijke Nederlanders, onder wie CEO's, wetenschappers, topambtenaren, bankiers, (oud-)politici en cultuurpauzen. Dat is zo ongeveer de groep die door Wilders geregeld onder vuur wordt genomen, omdat ze het land zou hebben laten afglijden.

Internationale reputatie

Ruim 250 mensen reageerden, een respons van 63 procent. Ruim driekwart van die bestuurlijke elite vindt de opkomst van het populisme in Nederland een groot probleem. Ook driekwart vindt dat de toegenomen invloed van Wilders de internationale reputatie van Nederland schaadt.

De vraag of de PVV-leider een gevaar voor de rechtsstaat is, splitst de elite: de helft vindt van wel, de andere helft niet. In de democratie is wat meer vertrouwen: bijna tweederde vindt niet dat de opkomst van Wilders die in gevaar brengt. Eveneens tweederde vindt het ook goed dat een politicus als Wilders een stem geeft aan de maatschappelijke onvrede.

Opstand van de elite

Vanwege de toenemende populistische aanvallen riep toenmalig PvdA-minister Guusje ter Horst zomer vorig jaar in het weekblad Vrij Nederland op tot 'een opstand van de elite'. Maar het zelfvertrouwen houdt niet over: 55 procent heeft er geen vertrouwen in dat de elite een krachtig alternatief kan bieden voor de populistische boodschap.

Vier op de tien respondenten zien wel kansen. Ze adviseren 'meer laten horen', 'visie ontwikkelen en perspectief bieden' en 'keuzes maken en stelling nemen' worden als mogelijkheden. Ook 'het debat aangaan in de media', 'leiderschap tonen' en 'goed luisteren naar de gewone man' worden genoemd.

Mild

Verder is de bestuurlijke top relatief mild over Geert Wilders: hij krijgt gemiddeld een 5,1, maar iets minder dan PvdA-leider Job Cohen, die het moet doen met een 5,3. De nieuwe liberale premier Mark Rutte is de lieveling van de 'bovenlaag': hij krijgt een 7,5. De VVD is ook de grootste partij in de bestuurlijke elite. De steun voor het koningshuis is gering. Net als vijf jaar geleden, toen de Volkskrant TNS Nipo eenzelfde enquête liet doen, wil een meerderheid een louter ceremoniële functie.

De door de Volkskrant opgestelde longlist van 400 invloedrijke Nederlanders die door TNS Nipo in oktober en november werd ondervraagd, vormde de basis voor de vijfde Volkskrant Top 200 van Invloedrijke Nederlanders, die morgen verschijnt. De afgelopen drie jaar werd de lijst aangevoerd door SER-voorzitter Alexander Rinnooy Kan. Hij heeft dit politiek roerige jaar die toppositie moeten afstaan.

07/12/10, 00:00

We leven in een diplomademocratie. Nederland wordt geregeerd door de burgers met de hoogste diploma's. Opleiding is de grote scheidslijn in de samenleving, zoals vroeger afkomst, geloof of klasse. De kloof tussen hoog- en laagopgeleiden heeft geleid tot een nieuwe klassenmaatschappij die door de opkomst van het populisme grote gevolgen kan hebben voor ons politieke bestel. Bestuurskundige en politiek filosoof Mark Bovens, hoogleraar bestuurskunde aan de Universiteit Utrecht, schreef er samen met collega Anchrit Wille (Universiteit Leiden) een boek over. Woensdag verschijnt het in het Nederlands, als De diplomademocratie.

De politieke, bestuurlijke en economische elites zijn de laatste veertig jaar gedemocratiseerd, maar bovenal gemitocrateerd, stellen Bovens en Wille. Hoogopgeleiden geven in alle arena's de toon aan. Terwijl 30 procent van alle kiezers een academische of HBO-opleiding heeft gevolgd, geldt dat voor vrijwel alle leden van het kabinet, het parlement en de bestuurlijke elite (zoals in de Volkskrant Top 200 van invloedrijkste Nederlanders, waarvan zaterdag editie 2010 verschijnt). Hoogopgeleiden domineren ook de top van het bedrijfsleven, het maatschappelijk middenveld en allerlei belangenorganisaties.

Dat hoogopgeleiden oververtegenwoordigd zijn in politiek en bestuur is op zich niet gek, zegt Bovens. 'Het is ook niet erg, zolang de belangen van laagopgeleiden maar worden gezien en behartigd. Dat was zo in de tijd van de verzuiling, toen hoog- en laagopgeleiden verbonden werden door een gedeelde geloofsovertuiging en laagopgeleiden via vakbonden en kerken vaak nog doorstroonden naar de politiek. Maar de afgelopen decennia is dat steeds minder het geval.'

Een belangrijke oorzaak is volgens Bovens en Wille dat hoog- en laagopgeleiden steeds minder gemeen hebben. 'Vooral opleidingsniveau bepaalt nu sociale verschillen: vertel me je opleiding en ik vertel je wie je bent: welke krant je leest, waar je op vakantie gaat, of je zoon Wesley heet of Floris-Jan. We zien toenemende segregatie naar opleidingsniveau. Hoog- en laagopgeleiden leven in verschillende werelden, zoals katholieken en protestanten ten tijde van de verzuiling.'

Belangrijk geschilpunt is immigratie. Hoogopgeleiden staan positief tegenover globalisering, migratie en Europa. Laagopgeleiden hechten meer aan eigen identiteit en cultuur. Geen wonder: 'We hebben de lasten van de integratie altijd afgewenteld op de laagopgeleiden. In hun wijken en voetbalclubs moest de opvang plaatsvinden. Hoogopgeleiden hadden in hun woonomgeving nergens last van. Zij zagen alleen de exotische restaurantjes en goedkope werksters.'

De klachten van laagopgeleiden zijn hierdoor nooit serieus genomen, zegt Wille. Of werden afgedaan als xenofob. 'Er werd schande gesproken van dat PVV-voorstel om een allochtonenstop in te stellen voor voetbalclubs in Den Haag. Een extreem plan, maar het legt de vinger op de zere plek. Kansarme wijken en voetbalclubs verkleuren. Dat gevoel van verlies moet je serieus nemen.'

Het is niet vreemd dat - hoewel Nederland nog steeds een 'high trust country' is - er grote verschillen zijn in de mate waarin hoog- en laagopgeleiden vertrouwen hebben in politiek en rechtsstaat. Onvrede en cynisme over zakkenvullers en baantjesjagers tref je vooral aan bij witte laagopgeleiden. Zij voelen zich door de elite verwaarloosd, bleek uit een recente studie van het Verwey Jonker Instituut. 'Henk en Ingrid' voelen zich 'vreemden in eigen land'.

De vermeende kloof tussen burger en politiek is dan ook vooral een kloof tussen burgers onderling, zegt Bovens. Er is een sociaal-culturele scheidslijn ontstaan tussen hoogopgeleide kosmopolieten en laagopgeleide nationalist. 'Die kloof verklaart veel van de politieke onrust van de afgelopen tien jaar, en heeft in Fortuyn en nu Wilders een geaccepteerde politieke vorm gevonden.'

De gevolgen zijn niet uitgebleven. De grote volkspartijen zijn de aansluiting met hun laagopgeleide achterban kwijtgeraakt. Die herkent zich niet meer in het kosmopolitisme van de elite en is massaal gevlucht naar populistische partijen als SP en nu PVV. 'VVD en CDA zijn al gespleten. De PvdA moddert door. Zij heeft een gat laten vallen waar Wilders in kon springen.'

De politieke omwenteling van 2010, met de verkiezingsoverwinning van de PVV, is wat Bovens en Wille betreft een bevestiging van het thema van hun boek. De politieke en bestuurlijke elites moeten dat nog onderkennen, denken zij. 'VVD en CDA hebben met het gedoogkabinet met de PVV de bakens verzet, maar de linkse elite lijkt nog steeds flabbergasted. Je ziet het in de machteloze reacties op de kunstbezuinigingen: we moeten het nóg beter uitleggen.'

Hoe verder? Er zijn twee opties, aldus Bovens. Het positieve scenario is dat van inkapseling, waarbij de PVV wordt opgenomen in het politieke bestel. 'Die strategie is in het verleden bij andere populistische partijen ook gevolgd, zoals bij de kleine luyden van Abraham Kuyper of de socialisten van Jelle Troelstra. Bij de nieuwkomer gaan de scherpe kantjes eraf. Het wordt een normale partij en de gevestigde partijen schuiven een stuk zijn richting op. Dat is de prijs die je betaalt.'

Het negatieve scenario is dat de populistische partij zich keert tegen het politieke bestel. 'Dit hebben we gezien met het fascisme in de jaren dertig en nu in Italië bijvoorbeeld met de separatistische Lega Nord. Ik acht de kans hierop in Nederland niet zo groot. De PVV is een parlementaire partij en Wilders een parlementariër pur sang. Het PVV-populisme is vooral een correctie op de politieke agenda. Het is in zekere zin een uiting van de emancipatie van de laagopgeleiden.'

Het 'systeemrisico' wordt reëler als de kloof tussen hoog- en laagopgeleiden zich op steeds meer terreinen verdiept, waarschuwen Bovens en Wille. 'Het kan mis gaan als laagopgeleiden het gevoel krijgen dat ze op alle fronten aan het kortste eind trekken, zoals inkomen, arbeid, gezondheid, levensverwachting. Die ontwikkeling is eigenlijk al aan de

gang. De trend van nivellering na de Tweede Wereldoorlog is omgebogen. Sociale verschillen worden weer groter.'

De huidige politieke omwenteling is in die zin een 'wake-up call', zeggen Bovens en Wille. 'Zorg dat de stem van laagopgeleiden meer aan bod komt. Politieke vernieuwing kan daarbij een rol spelen, zoals beperkte invoering van referenda of rechtstreekse verkiezing van burgemeesters. Ook moet je de politieke partijen hervormen, de recruteringsvijvers van de politiek, want die zijn nu natuurlijk absoluut geen afspiegeling van de maatschappij.' Diplomademocratie. Over de spanning tussen meritocratie en democratie

'Veel parallellen PVV en fascisme'

AMSTERDAM - Fascisme!, zo werd tot voor kort geroepen bij de geringste kritiek op immigranten. Maar tegenwoordig is het politiek-correcte denken van kleur verschoten, zegt filosoof Rob Riemen.

Geert Wilders mag vooral geen fascist worden genoemd, hoewel zijn stijl en ideeën onmiskenbaar doen denken aan het vooroorlogs fascisme. Hij exploiteert het ressentiment onder de bevolking, wijst vreemdelingen aan als zondebok en keert zich tegen 'de elite' en alles wat intellectueel, kosmopolitisch of anderszins afwijkend van 'het volk' is, schrijft Riemen in zijn pamflet *De eeuwige terugkeer van het fascisme* dat donderdag verschijnt.

Nexus

Rob Riemen is directeur van het Nexus Instituut, een culturele denktank die prestigieuze conferenties over kunst, cultuur en filosofie organiseert. Vorig jaar publiceerde hij een succesvol boek *Adel van geest*, een pleidooi voor geestelijke waarden als wapen tegen vervlakking, zielloos consumentisme en nihilisme.

Is het nuttig om Wilders een fascist te noemen? Het debat over immigratie is jarenlang belemmerd door zulke associaties.

'Dat klopt. Maar toen werd fascisme als scheldwoord gebruikt. Ik gebruik de term om het populisme beter te begrijpen. Welke culturele geschiedenis zit er achter de beweging van Wilders? Dan zie ik veel parallellen met het fascisme. Je moet dan niet zozeer kijken naar de manier waarop het fascisme is geëindigd, met Auschwitz, maar naar de manier waarop het begonnen is, als populistische beweging die macht greep.'

Reactie

Je kunt de opkomst van het populisme toch ook zien als een reactie op heel reële problemen rond immigratie en criminaliteit?

'Natuurlijk zijn dat problemen, maar het zijn deelproblemen. Bovendien zitten de meeste moslims in de Randstad, terwijl Wilders ook hoog scoort in Limburg. Het is een oude techniek van het fascisme om een zondebok te zoeken: het komt altijd door hen, hen, hen!

'Het debat over de regeringsverklaring was genant. Het ging alleen over de thema's van Wilders. Niet over problemen die veel urgenter zijn: de financiële crisis, de milieucrisis, de algehele crisis van onze beschaving.'

Het fascisme was een massabeweging: de leden marcheerden in uniform achter het vaandel aan. Het populisme is juist gefragmenteerd: de aanhangers sturen achter hun pc boze berichten de wereld in.

Vaandels

'Uniformen en vaandels waren de verschijningsvorm van het fascisme na de Eerste Wereldoorlog. Nu hebben we een ander soort maatschappij. Er is een ander type massamens ontstaan, dat niet in rationaliteit gelooft, dat zichzelf niet wil verheffen. Een verwend, agressief mensentype dat anderen de schuld geeft als het tegen zit.'

In zijn pamflet citeert Riemen ruimhartig uit het werk van merendeels vooroorlogse denkers als José Ortega y Gasset, Thomas Mann, Paul Valéry, Menno ter Braak en Max Scheler. Zij wezen op de schaduwzijden van een samenleving waarin gelijkheid de hoogste waarde was.

De Duitse filosoof Max Scheler constateerde al in 1912 dat elite een scheldwoord werd. Zo gauw het idee ontstaat dat andere 'gelijken' meer hebben, groeit een wrok die geëxploiteerd kan worden door een demagogisch leider. In de jaren dertig zou essayist Menno ter Braak een soortgelijke analyse loslaten op het nationaal-socialisme als rancuneleer.

Verheffing

Zo'n samenleving is niet meer geïnteresseerd in geestelijke waarden en verheffing, aldus Riemen, maar beweegt zich juist in neerwaartse richting. De kwaliteit van het onderwijs daalt, omdat 'iedereen' moet kunnen studeren, de rancune richt zich tegen alle kunst die 'moeilijk' is.

Riemen vindt dat de elites zich moeten oprichten, zich sterk moeten maken voor cultuur en geestelijke waarden. 'Het streven naar verheffing is fundamenteel voor de geschiedenis van onze beschaving. Maar de elites hebben dat losgelaten.'

Er wordt toch ook helemaal niet meer naar de elites geluisterd?

'Juist in een democratische samenleving heb je elites nodig die het voorbeeld geven. Maar de zakenelite is ontmaskerd. De intellectuele elite relativeert zichzelf, de media-elite wil vooral verkopen. En de politieke elite mist idealen en loopt achter Maurice de Hond aan.'

Radicale moslims zijn juist de fascisten, zegt Wilders.

'Er is geen enkele godsdienst zonder fundamentalistische stroming. In Amerika heb je christelijke fundamentalisten die bommen leggen bij abortusklinieken. Maar het is onzin om een hele godsdienst over een kam te scheren.'